

Delredovisning av försöksverksamhet med yrkesprov

U2009/06971/S (delvis) U2016/01473/GV U2016/01486/GV m.fl.
U2018/04029/GV (delvis) U2018/04617/GV

Detta är den tredje delredovisningen av Skolverkets uppdrag¹ om försöksverksamheten med yrkesprov i yrkesutbildning inom kommunal vuxenutbildning på gymnasial nivå samt inom gymnasieskolans introduktionsprogram och nationella yrkesprogram. I mars 2018 gjordes den första delredovisningen av försöksverksamheten² och den andra delredovisningen³ gjordes i april 2019.

Innehåll

Uppdraget.....	2
Mål med försöksverksamheten.....	2
Beskrivning av försöksverksamheten	3
Ramar för medverkan.....	3
Medverkande i försöksverksamheten.....	4
Skolverkets genomförande av försöksverksamheten	4
Möjligheter och hinder enligt bransch och lärare	5
Lärdomar hittills	6
Skolverkets reflektioner.....	7
Branscher.....	7
Utbildningens innehåll och kvalitet	8
Finansiering av yrkesprov	8
Den fortsatta försöksverksamheten.....	9
Utvärdering.....	10
Ekonomi	10

¹ Skolverket regleringsbrev 2017.

² Delredovisning av uppdrag avseende en försöksverksamhet med yrkesprov, Dnr 2018:302.

³ Delredovisning av försöksverksamhet med yrkesprov, Dnr 2018:302.

Uppdraget

Skolverket har i uppdrag att förbereda och genomföra en försöksverksamhet med yrkesprov i yrkesutbildningen inom kommunal vuxenutbildning på gymnasial nivå samt inom gymnasieskolans introduktionsprogram och nationella yrkesprogram. I försöksverksamheten ska Skolverket praktiskt pröva om yrkesprov kan bidra till att stärka yrkesutbildningens arbetsmarknadsrelevans, samverkan mellan skola och arbetsliv och tydliggöra vad yrkesutbildningarna leder till. Enligt uppdraget bör försöksverksamheten genomföras i samverkan med branscher och i dialog med de nationella programråden. Den ska pröva om utvecklingen av yrkesprov kan bidra till att underlätta validering för elever inom vuxenutbildningen eller för nyanlända elever med tidigare yrkes- eller utbildningserfarenhet. I försöksverksamheten ska Skolverket också utreda om det är möjligt och lämpligt att utveckla yrkesdelprov på delar av en gymnasial yrkesutbildning samt om gymnasiearbetet bör ersättas med yrkesprov.

Skolverket ska årligen, senast den 1 april, delredovisa uppdraget till regeringen (Utbildningsdepartementet). Uppdraget ska slutredovisas senast den 28 februari 2022.⁴

Mål med försöksverksamheten

I delredovisningen från 2019⁵ anges Skolverkets mål för försöksverksamheten. Ett antal yrkesprov som har accepterats av både skola⁶ och berörd bransch, ska vid försöksverksamhetens slut ha utformats och prövats praktiskt av elever inom gymnasial utbildning. Målet är att utforma yrkesprov för ett flertal yrkesområden med olika förutsättningar så att slutsatserna från försöksverksamheten inte endast baseras på områden eller branscher som redan har någon typ av yrkesprov, upparbetad samverkan mellan skola och arbetsliv eller för övrigt har goda förutsättningar för att lyckas.

Sedan delredovisningen 2019 har Skolverket kommit fram till att det inom ramen för detta uppdrag inte räcker med att svara på om yrkesprov kan bidra till den gymnasiala yrkesutbildningen. Skolverket strävar efter att identifiera en modell där yrkesprov kan bidra till att stärka yrkesutbildningens arbetsmarknadsrelevans, samverkan mellan skola och arbetsliv samt tydliggöra vad utbildningarna leder till inom respektive yrkesområde. I den modellen ska yrkesprovet kunna genomföras av samtliga elever som läser en yrkesutbildning på gymnasial nivå, oavsett var i landet, i vilken regi eller för vilken lärare eleven studerar.

⁴ Skolverkets regleringsbrev 2017.

⁵ Delredovisning av försöksverksamhet med yrkesprov, Dnr 2018:302.

⁶ Med skola avses i hela denna redovisning precis som i förra redovisningen både gymnasieskola och kommunal vuxenutbildning på gymnasial nivå.

Beskrivning av försöksverksamheten

I de tidigare delredovisningarna av detta uppdrag går det att läsa mer ingående om vilka förberedelser som gjordes inför uppstarten av försöksverksamheten. Nedan redogörs för villkoren för att ingå i försöksverksamheten och därefter kort för de olika aktiviteter som genomförts inom ramen för försöksverksamheten.

Skolverket bestämde att yrkesproven i försöksverksamheten ska utformas gemensamt av en yrkeslärare och en branschrepresentant med god kännedom om branschen. Yrkesläraren ska ansvara för att yrkesprovet utformas i enlighet med styrdokumentet⁷, och branschrepresentanten ska ansvara för att yrkesprovet prövar kunskaper som branschen efterfrågar och vill säkerställa att eleven klarar av. Yrkesläraren måste ha en anställning som lärare inom yrkesområdet så att yrkesprovet praktiskt kan prövas i verksamheten, både under och efter utformandet. Branschkontakten måste vara godkänd av en för yrkesområdet relevant branschorganisation så att yrkesprovet kan få nationell legitimitet. Yrkesläraren, en eller flera branschrepresentanter och i vissa fall även yrkeslärarens rektor bildar det som i försöksverksamheten kallas en yrkesprovsgrupp.

Ramar för medverkan

Följande ramar för försöksverksamheten togs fram inför den första ansökningsperioden och beskrevs i Skolverkets första delredovisning⁸. Ramarna har fått ligga till grund för försöksverksamheten fram till nu:

- Under försöksverksamheten ska yrkesprov rymmas inom nuvarande reglering för gymnasial yrkesutbildning.
- Utvecklandet av yrkesprov ska, där så är möjligt, utgå från sådant som finns i dag, exempelvis befintliga yrkesprov, certifieringar och gymnasiearbetet.
- Yrkesprov inom ramen för försöksverksamheten får inte innebära några kostnader för eleven.
- Yrkesprov måste vara neutrala i förhållande till olika typer av skolor: kommunala eller fristående, branschskolor eller icke branschskolor. Det får inte heller ställas krav på att anordnaren av utbildningen är medlem i någon organisation eller har en viss ägandeform för att proven ska kunna användas.
- Ett framtagande av yrkesprov måste bygga på ett gemensamt engagemang från skola och berörd bransch och yrkesprovet måste sanktioneras av båda parter.

⁷ Med styrdokument menas i denna redovisning skollag, förordningar, ämnesplaner osv.

⁸ Delredovisning av uppdrag avseende en försöksverksamhet med yrkesprov, Dnr 2018:302.

Inför den andra ansökningsperioden gjordes ett tydliggörande om att yrkesprovet ska motsvara högst nivå 4 i Sveriges referensram för kvalifikationer (SeQF), men även kan tas fram för nivå 3.

Dessa ramar baserades på Skolverkets bedömning av vad som, utifrån gällande regleringar, var grundförutsättningar för att de yrkesprov som utformas på något sätt ska kunna införlivas i den gymnasiala yrkesutbildningen och samtidigt få legitimitet hos både skola och bransch. I urvalet till försöksverksamheten har ansökningarna granskats utifrån om de bedömdes ha förutsättningar att utforma ett yrkesprov i enlighet med de framskrivna ramarna samt om yrkesprovet har förutsättningar att fungera både för gymnasieskolan och den kommunala vuxenutbildningen.

Medverkande i försöksverksamheten

Två ansökningsomgångar har genomförts, våren 2018 och våren 2019. Följande yrken eller yrkesområden ingår för tillfället i försöksverksamheten: bageri/konditori, barnskötare, CNC-tekniker inriktning produktion och maskinteknik, CNC-tekniker i träindustrin, djurvårdare inom djurens hälso- och sjukvård, eldistribution, elteknik, fastighetsskötare, fastighetsvärd, florist, fordonslackerare, frilandsodling, frisör, golvläggare, grisproduktion, husbyggnad/träarbetare, hår- och makeupstylist, hästskötare, industriautomation, kock, kyl- och värmetekniker, låssmed, maskinförare, mjölkproduktion, murare, plattsättare, servitör, skogsbruk, undersköterska, vvs-montör, växthusodling och växtodling.

Majoriteten av yrkesproven i försöksverksamheten har initialt utformats på en gymnasieskola men det finns även yrkesprov som utformats inom kommunal vuxenutbildning. De utformade yrkesproven ska dock kunna användas i båda skolformerna.

Skolverkets genomförande av försöksverksamheten

Försöksverksamheten har inletts med ett gemensamt uppstartsmöte för samtliga medverkande i yrkesprovgrupperna. Under arbetets gång har ett antal gemensamma uppföljningsmöten genomförts. Syftet för dessa möten har varit att informera om försöksverksamheten, stämma av hur arbetet går med att utforma yrkesproven, ge möjlighet för alla medverkande att träffas och utbyta tankar och erfarenheter samt ge stöd och inspiration.

Inom arbetet med uppdraget har Skolverket fört en löpande dialog med de medverkande i yrkesprovgrupperna och besökt skolorna där yrkeslärarna i yrkesprovgruppen arbetar. Skolverket har även varit med när test av yrkesprov genomförts och i samband med det tagit del av medverkande elevers tankar om yrkesproven. Flera av yrkesproven i försöksverksamheten är fortfarande under utveckling, medan vissa är färdiga att testas runt om i landet.

Under våren 2019 påbörjades en dialog med verksamhetschefen för Helsingborgs gymnasieskolor med ambitionen att från och med våren 2020 testa så många som

möjligt av de utformade yrkesproven på plats i Helsingborg. Tanken med detta är att samlat pröva hur yrkesproven fungerar att genomföra för en lärare som inte varit involverad i utformandet och på en annan plats än där yrkesprovet är framtaget. Hittills ser det ut som att det blir få yrkesprov som verkligen kommer att testas i Helsingborg under våren 2020 men förhoppningsvis kommer fler att kunna genomföras senare under försöksverksamheten. Skälen till det varierar, men oavsett om yrkesproven genomförs eller inte kommer försöket i Helsingborg ge viktig information till Skolverket i den fortsatta försöksverksamheten.

Utöver alla de besök, möten och samtal som genomförts med de medverkande i försöksverksamheten har dialog- och referensmöten genomförts med de nationella programråden för gymnasial yrkesutbildning, Svenskt Näringsliv, Sveriges Kommuner och Regioner (SKR), WorldSkills, Myndigheten för yrkeshögskolan (MYh), enskilda utbildnings- och branschkontakter samt andra kunniga inom området.

Inför uppstarten av försöksverksamheten studerade Skolverket hur Finland, Danmark och Norge arbetar med yrkesprov. En sammanställning av dessa länders användning av yrkesprov fanns att läsa i Redovisning av uppdrag om hur yrkesprov kan utveckla yrkesutbildningen⁹ men även i bilaga 1 till denna delredovisning. Skolverket har sedan den senaste delredovisningen tittat vidare framför allt på Finland som har det utbildningssystem som mest liknar Sveriges.

Möjligheter och hinder enligt bransch och lärare

På Skolverkets yrkesprovskonferens, som genomfördes med de medverkande i försöksverksamheten i november 2019, fick branschrepresentanter och lärare diskutera och dokumentera sina erfarenheter av och synpunkter på yrkesprov. Trots att de var uppdelade så att branscher och lärare diskuterade var för sig var många av inspelerna från diskussionerna relativt likartade. De inspel som branschrepresentanter och lärare var eniga om sammanfattas nedan, uppdelade under rubrikerna ”Möjligheter” och ”Hinder”.

Möjligheter

- Tydliggör efterfrågad kompetens, blir vägledande för undervisningens innehåll
- Sätter en nationell standard för likvärdig bedömning och kvalitetssäkring
- Bidrar till legitimitet, status, och anställningsbarhet
- Engagerar och motiverar individer och kan höja kunskapsnivån (flera av dem som arbetat med yrkesprov säger att elevernas resultat har förbättrats)

Hinder

- Kostnads- och resurskrävande, kan organisatoriskt bli en flaskhals om genomförandet bygger på ett fåtal nyckelpersoner

⁹ Redovisning av uppdrag om hur yrkesprov kan utveckla yrkesutbildningen, Dnr 2017:252.

- Svårt att få branschens krav att stämma överens med skolans styrdokument
- Heterogena branscher, decentraliserad styrning av utbildning och lokala variationer gör det svårt att skapa samma villkor för alla utbildningar och elever
- Svårt för elever som inte får godkänt, osäkra elever kan stötas bort

Några synpunkter skiljde sig dock mellan branschrepresentanterna och lärarna. Flera branschrepresentanter framförde att de anser att styrdokumentet är otydliga och att branschkompetenser utvecklas snabbare än ämnesplanerna. Förslag som framfördes från branschrepresentanter var att branschen ska äga yrkesproven eller att staten ska ställa krav på utrustning och material för utbildningen. Deras farhåga var att kvalitet och genomförande av utbildningen i annat fall även fortsättningsvis riskerar att se olika ut. Lärarrepresentanter lyfte istället att skolors olika förutsättningar såsom lokaler, utrustning och tjänstefördelning riskerar att bli avgörande för om yrkesprovet ska kunna fungera för samtliga.

Det är viktigt att komma ihåg att ovanstående synpunkter bygger på att yrkesprov genomförs som de hittills har gjorts i försöksverksamheten, dvs. i slutet av en utbildning i form av ett sammanfattande prov där branschen är styrande och den instans som ytterst bedömer yrkesprovet.

Lärdomar hittills

Utifrån de synpunkter som framförts av olika aktörer i försöksverksamheten, till exempel på yrkesprovskonferensen men även i samband med enskilda möten med de medverkande, ser vi att yrkesproven i försöksverksamheten kan ha en positiv inverkan på utbildningen. Precis som det efterfrågas i uppdraget kan de enligt medverkande bidra till att stärka yrkesutbildningens arbetsmarknadsrelevans, samverkan mellan skola och arbetsliv samt även tydliggöra vad utbildningarna leder till. Skolverket har även fått höra från fler håll att yrkesproven kan bidra till att underlätta validering. Beroende på hur yrkesproven är tänkta att genomföras och hur resultatet ska användas kan det också vara möjligt och lämpligt att dela upp dem i mindre beståndsdelar. Problemet är att med det format för utformande och genomförande av yrkesproven som Skolverket hittills sett i försöksverksamheten, kan inte yrkesproven bidra med de positiva effekterna för samtliga elever i landet som studerar på en gymnasial yrkesutbildning.

Många gymnasieskolor använder redan idag någon typ av yrkesprov som gymnasiearbete. Inom kommunal vuxenutbildning är gymnasiearbetet inte obligatoriskt och därmed inte så vanligt förekommande; Vård- och omsorgscollege har dock tidigare haft det som krav även för elever inom vuxenutbildningen. Om yrkesprovet ska kunna ersätta gymnasiearbetet krävs därför regeländringar, åtminstone inom vuxenutbildningen.

Det bör beaktas att de som deltar i försöksverksamheten själva har ansökt om att få medverka och att branscherna har valt ut lärare att samarbeta med. Flera av de

medverkande lärarna och skolorna är väl etablerade inom sitt yrkesområde och hade även innan försöksverksamheten goda kontakter med respektive branschorganisation. Alla skolor har dock inte samma förutsättningar som de som ingår i försöksverksamheten och har i dagsläget inte det som krävs för att kunna genomföra de utformade yrkesproven. Detta kan exempelvis bero på att:

- man saknar materiella resurser eller krav på någon typ av medlemskap eller avgifter för att få genomföra provet
- vissa yrkesprov inte passar för elever inom kommunal vuxenutbildning eftersom genomförandet i nuläget är anpassat efter gymnasieskolans läsårstider
- branschen ställer andra krav än de som ryms inom den gymnasiala yrkesutbildningen
- lärare kan ha valt annat innehåll i sin utbildning, till exempel för att de inte är överens med branschorganisationen om vad utbildningen bör innehålla, att utbildningen är anpassad efter den regionala arbetsmarknaden eller att eleverna inte bedöms ha förutsättningar att klara av utbildning på den nivå som utbildningen egentligen borde bedrivas.

Det finns även yrkesområden som inte har sökt till försöksverksamheten på grund av att det saknas en (enig) branschorganisation på nationell nivå eller att det betraktas som svårt att hitta metod och innehåll för yrkesprovet. För skolor som bedriver utbildning inom dessa yrkesområden blir det alltså ännu svårare att kunna genomföra något yrkesprov.

Ovanstående visar att utmaningen är att identifiera en modell för hur samtliga elever i riket ska kunna genomföra yrkesprov inom ramen för sin gymnasiala yrkesutbildning, detta oavsett bransch, yrkesområde, utbildningsort, skola, utbildningsanordnare eller lärare.

Skolverkets reflektioner

I arbetet med försöksverksamheten har Skolverket stött på en rad problem med den gymnasiala yrkesutbildningen som inte kan lösas med ett yrkesprov och som försvårar ett införande av yrkesprov som kan bli tillgängligt för samtliga elever. Skolverket bedömer att det finns tre huvudområden som är särskilt problematiska och som kan behöva nya eller ändrade regleringar för att yrkesproven ska kunna införas och ge önskade effekter. Dessa huvudområden, som beskrivs nedan, kommer att få stort fokus i den fortsatta försöksverksamheten.

Branscher

Det finns stora skillnader mellan olika branscher och deras branschorganisationer. Alla yrkesområden har inte heller en given, nationellt accepterad branschorganisation. Om ett genomförande av yrkesprovet kräver att en branschorganisation på nationell nivå är involverad blir detta faktum en utmaning.

En ytterligare utmaning, vilket framkommer i såväl försöksverksamheten som i andra forum, är den bristande tillit som vissa branschrepresentanter ger uttryck för

mot den gymnasiala yrkesutbildningen och de betyg som sätts. Vissa branscher vill att eleverna ska genomföra ett yrkesprov efter utbildningen som en kontroll av kvaliteten på elevens kunskaper, eftersom de inte litar på betygen. En sådan brist på tillit riskerar att skapa en känsla av ”vi och de” mellan utbildare och avnämare, vilket inte främjar samverkan.

Utbildningens innehåll och kvalitet

Som nämnts ovan är vissa branscher, såväl inom som utanför försöksverksamheten, ibland kritiska till delar av yrkesutbildningen som bedrivs i landet. Exempelvis får Skolverket signaler från branschrepresentanter om att många elever som studerar inom kommunal vuxenutbildning inte får med sig nödvändiga kunskaper från utbildningen eftersom utbildningsanordnarna minskar på utbildningstiden av ekonomiska skäl. Vidare uttrycker branscher inte sällan att de anser att betyget E inte räcker för att en elev ska bli anställningsbar och därför egentligen inte motsvarar en godkänd nivå.

Vi har även sett exempel från Skolinspektionens tematiska kvalitetsgranskningar att kommunernas och huvudmännens systematiska kvalitetsarbete¹⁰ kan brista när det gäller yrkesutbildning, vilket skulle kunna leda till brister i kvaliteten på utbildningen. Det är samtidigt viktigt att nyansera kritiken mot den gymnasiala yrkesutbildningen. Många huvudmän och skolor driver en verksamhet av god kvalitet. Flera branscher ger också uttryck för en stor efterfrågan på de kompetenser som den gymnasiala yrkesutbildningen utbildar till. Skolverkets uppföljning av etablering efter utbildningen¹¹ visar att majoriteten av dessa elever får en anställning efter sin utbildning. I synnerhet i tider av stor kompetensbrist är arbetsmarknaden god för gymnasialt yrkesutbildade.

Finansiering av yrkesprov

Beroende på hur yrkesproven i försöksverksamheten utformas är de tids- och kostnadskrävande. För vissa yrkesprov bedöms kostnaden för själva genomförandet vara den kritiska faktorn, huvudsakligen på grund av materialåtgången. Mot bakgrund av detta har försöksverksamheten identifierat en rad frågor kopplade till kostnader som behöver undersökas vidare.

- Är de framtagna kraven på utrustning och material i respektive yrkesprov relevanta och nödvändiga?
- Är det inte rimligt att den utrustning som krävs för yrkesprovet finns inom ramen för den utbildning som bedrivs, oavsett om den är skolförlagd eller arbetsplatsförlagd?
- Skulle kostnaderna för att genomföra yrkesprov kunna hållas nere genom att låta branscher certifiera eller godkänna någon del av yrkesprovet (till exempel innehåll, miljö eller bedömare) för att göra det möjligt att genomföra yrkesprovet runt om i landet?

¹⁰ Skolinspektionen 2019, Undervisning i yrkesämnen djur och ellära, Dnr: 2018:7901.

Skolinspektionen 2019, Yrkesinriktad kommunal vuxenutbildning på entreprenad, Dnr: 2018:6993.

¹¹ Skolverkets officiella statistik.

- Är det möjligt att låta regionala branschrepresentanter, kanske kopplade till elevens apl, vara med och bedöma yrkesproven för att hålla ner kostnaderna och för att göra yrkesproven mer tillgängliga?

Den fortsatta försöksverksamheten

Det finns flera utmaningar med den fortsatta försöksverksamheten. De medverkande i försöksverksamheten förväntar sig tydligare besked från Skolverket om hur de ska arbeta vidare med sina yrkesprov. Skolverket vill dock inte styra yrkesproven i en alltför tydlig riktning förrän konsekvenserna av de olika vägvalen är mer utredda. De olika vägvalen kan handla om så detaljerade frågor som att formulera maximalt antal poäng och tid för yrkesproven, men även mer övergripande frågor som vem som ska ”äga” yrkesprovet, vem som ska bedöma provet och hur det ska finansieras.

För att få svar på de frågor som ställs i uppdraget och försöka identifiera en modell för yrkesprov som kan genomföras av samtliga elever som läser en yrkesutbildning på gymnasial nivå blir det nödvändigt att genomföra ytterligare uppföljnings- och dialogmöten, inte bara med de medverkande i försöksverksamheten utan även med andra aktörer som på något sätt berörs eller har kunskap i området. Nedan följer en övergripande beskrivning av de tänkta aktiviteterna inom försöksverksamheten det närmaste året.

Skolverket kommer att fortsätta följa yrkesproven i försöksverksamheten och diskutera frågorna i uppdraget med de olika representanterna i yrkesprovsgrupperna. Särskilt intressant blir att undersöka hur det går att genomföra yrkesproven på andra skolor än där de har utformats. Att detta fungerar är en förutsättning för att yrkesproven ska bli tillgängliga för alla elever. En annan fråga som ska följas upp är huruvida de framtagna yrkesproven går att dela upp i delprov och om det i så fall skulle skapa ytterligare möjligheter för de inblandade.

Det har hittills framkommit i försöksverksamheten att det skulle vara svårt att använda nuvarande ämnesplaner som kriterier för yrkesproven. Flera branscher har uttryckt att de anser att formuleringarna inte är tillräckligt detaljerade för att säkerställa att yrkesproven skulle bli likvärdiga oavsett var de genomförs i landet. Ett förslag som har diskuterats inom försöksverksamheten och som ska undersökas vidare är om kriterierna för ett yrkesprov skulle kunna utgöras av de förväntade resultat som finns i dagens ämnesplaner om de ännu tydligare formuleras som ”resultat av lärande”. Yrkesprovet skulle då kunna vara en länk mellan styrdokumentet och branschkraven och kanske även bidra till Skolverkets kontinuerliga utveckling av styrdokumentet för yrkesutbildningen. En förutsättning för att detta ska fungera är dock att både branscher och utbildningsväsende accepterar kriterierna och de nivåer som ska gälla för att bli godkänd.

Skolverket kommer att föra fördjupade samtal med Svenskt Näringsliv och andra branschrepresentanter för att diskutera branschens roll i yrkesutbildningen och eventuella utvecklingsmöjligheter.

Ett samarbete ska inom kort startas upp med MYh. Flera av de medverkande i försöksverksamheten med yrkesprov ingår även i MYh:s projekt för branschvalidering. Många av frågorna i dessa uppdrag är likartade så förhoppningarna är att samarbetet ska leda båda uppdragen framåt.

Ambitionen är att fördjupa samarbetet inom Skolverket när det gäller arbetet med yrkesproven och försöka att ytterligare involvera personer som arbetar med exempelvis styrdokumentsutveckling och de olika nationella programråden för gymnasial yrkesutbildning.

Skolverket avser även att fortsätta att undersöka hur yrkesproven och samverkan med branscher fungerar i Finland och eventuella andra länder i syfte att undersöka om de har kunskap och erfarenheter som Sverige kan dra nytta av vid ett eventuellt införande av yrkesprov.

Utvärdering

I utvärderingen av försöksverksamheten ska Skolverket undersöka om yrkesprov kan bidra till att stärka yrkesutbildningens arbetsmarknadsrelevans och samverkan mellan skola och arbetsliv samt tydliggöra vad utbildningarna leder till. Det undersöker vi löpande under försökets gång genom att ställa frågor till elever, lärare och representanter från branscherna.

Ekonomi

Den totala kostnaden för arvodering av yrkeslärare för utformningen av yrkesprov under 2019 var ca 300 000 kronor. Utöver arvoderningskostnader har Skolverket haft kostnader för konferenser, resor och övrig stödverksamhet för att stötta utformningen av de olika yrkesproven. Denna kostnad uppgick till nästan 350 000 kronor för 2019.

Bilaga 1.

Yrkesprov i våra nordiska grannländer

Yrkesprov är ingen ny företeelse utan finns redan i många andra länder. Ett problem med att titta på, jämföra och kanske överföra kunskap och erfarenheter från andra länders tillämpning av yrkesprov är att skolsystem och förutsättningar ser olika ut. Det som fungerar bra i ett annat land kanske inte fungerar lika bra i Sverige. De nordiska grannländerna är de länder som har skolsystem som mest påminner om Sveriges, så det är också de länderna Sverige enklast kan använda som lärande exempel. Nedan följer en övergripande beskrivning av hur Finland, Danmark och Norge arbetar med yrkesprov i eller i anslutning till gymnasial utbildning. Tanken med beskrivningen är inte att presentera ett system att kopiera utan att visa på vilket sätt yrkesprov skulle kunna bidra till yrkesutbildningen, dess arbetsmarknadsrelevans, hur de bidrar till samverkan mellan skola och arbetsliv samt påverkar elevmotivationen.

Finland

I Finland har man sedan 2006 successivt utvecklat yrkesprov. Med hjälp av yrkesprov ska man bedöma hur väl eleven uppnått kraven på yrkesskicklighet i förhållande till ämnets examensgrunder, vilket motsvarar våra ämnesplaner. Yrkesskickligheten påvisas huvudsakligen i praktiska arbetsuppgifter.

Beteckningen yrkesprov är något missvisande, då det inte är fråga om att eleven vid ett specifikt tillfälle ska förevisa sitt yrkeskunnande. Tanken är att eleven ska förevisa sitt yrkeskunnande i autentiska miljöer, det vill säga på en arbetsplats och detta sker under elevens tid på arbetsplatsen. Yrkesprovet innefattar både lärande och formativ bedömning för att i ett avslutande bedömningssamtal mynna ut i en summativ bedömning. Bedömningen görs gentemot examensgrunderna i respektive ämne.

Det avslutande bedömningssamtalet är ett trepartssamtal där eleven, handledaren och läraren deltar. I detta samtal utvärderar man elevens kunskaper i förhållande till examensgrunderna för ämnet utifrån elevens insatser på arbetsplatsen. Även om det formellt är läraren som sätter elevens betyg i ämnet kommer det i de flesta fall vara handledaren som har den största kunskapen om elevens yrkeskunnande. Det betyder att handledaren på arbetsplatsen har stor betydelse, inte bara för elevens lärande utan också för bedömningen av elevens yrkeskunskaper. Därför ska också alla handledare genomgå en handledarutbildning.

Eleven visar huvudsakligen sitt kunnande i praktiskt handlande, men under trepartssamtalet kan läraren eller handledaren be att eleven motiverar eller förklarar varför eleven valt att göra vissa uppgifter på ett särskilt sätt. Det förekommer däremot inga teoretiska prov som underlag för bedömningen av elevens yrkeskunnande. Eleverna är periodvis ute på arbetsplatser från årskurs 1 och yrkesprov genomförs kontinuerligt under hela utbildningen allteftersom eleven läser olika ämnen (examensgrunder).

Bedömningen görs i tre betygssteg: nöjaktigt, gott eller berömligt. Det finns inget betyg för underkänt resultat, utan icke godkänt markeras med ett streck i betygsdokumentet. I de fall eleven inte uppnår minst nöjaktigt har eleven möjlighet att få ytterligare tid för lärande och möjlighet att på nytt påvisa sin yrkeskunskap, vilket understödjs av yrkesprovets formativa prägel. I allmänhet har dock handledaren bedömt elevens kunskap som minst nöjaktigt inför det avslutande trepartssamtalet. I annat fall har eleven fått tid för ytterligare lärande. Cirka 8 procent av eleverna uppnår dock inte ett nöjaktigt resultat utan avbryter sina studier.

För varje examensgrund (ämne) bedöms följande aspekter:

- behärskande av arbetsprocesserna
- behärskande av arbetsmetoder och -redskap samt material
- behärskande av den kunskap som ligger till grund för arbetet
- nyckelkompetenser för livslångt lärande.

I en examen kan en elev ha cirka tio yrkesämnen utöver de för alla yrkesprogram gemensamma ämnena. För vart och ett av dessa ämnen har eleven ett yrkesprov. I vissa fall kan ett yrkesprov som görs på en arbetsplats utgöra grund för bedömning i flera ämnen, i andra fall kanske eleven måste vara på mer än en arbetsplats för att kunna genomföra ett yrkesprov.

Utvärdering¹² av systemet med yrkesprov har bland annat visat att:

- Yrkesprov ökar motivationen och lärandet hos eleverna.
- Lärandet blir mer yrkesinriktat.
- Elever och lärare tror på systemet med yrkesprov. Man uppskattar bland annat det formativa inslaget.
- En stor andel av eleverna uppnår resultatet berömlig (i snitt över 40 procent).
- Antalet yrkesprov skulle behöva begränsas.
- Handledarna måste få bättre kunskap om examensgrundernas kriterier för bedömning.
- Även om ambitionen är att alla yrkesprov ska genomföras på arbetsplatsen genomförs cirka 45 procent av alla yrkesprov i skolan. Det varierar dock kraftigt mellan olika branscher där till exempel 100 procent av yrkesproven inom vård och omsorg genomförs på arbetsplatser.
- Det är svårt att få till trepartssamtal där alla tre parter deltar.

Ambitionen att stärka yrkesutbildningen i Finland, där yrkesprov är ett inslag, har inneburit en betoning på kompetens och ”learning outcomes”. Det har lett till att

¹² FINEEC, Finnish Education Evaluation Centre

den grundläggande yrkesutbildningen (yrkesutbildning på gymnasial nivå för elever inom ungdomsskolan) har definierats i kompetenspoäng istället för i studieveckor, som man gör inom gymnasieskolan (de högskoleförberedande gymnasieutbildningarna). Systemet bygger på ECVEET och kompetenspoängen är ett mått på omfattningen av kunnandet. Omfattningen av en yrkesinriktad grundexamen är 180 kompetenspoäng, varav 135 kompetenspoäng är yrkesinriktade och 35 kompetenspoäng gemensamma delar. Resterande 10 poäng kan eleven välja ytterligare yrkesfördjupning eller intresseinriktade ämnen. Fokus har flyttats från undervisningstid till den kompetens eleven har uppnått och systemet reglerar inte någon rätt till undervisningstid för eleverna eller undervisningsskyldighet för lärarna. Kunnandet kan förvärfvas individuellt på längre eller kortare tid och på andra platser och vid andra tidpunkter än inom skolans ram. På detta sätt har yrkesutbildningen för ungdomar närmat sig den för vuxna. Det har i sin tur inneburit att yrkesutbildningen för unga fjärrmat sig från den högskoleförberedande gymnasieutbildningen, där man har kvar studieveckor och en sexgradig betygsskala (4–10).

Examensgrunderna revideras cirka vart femte år för att vara uppdaterade efter branschens krav. I revideringen 2014¹³ betonas yrkesutbildningens arbetslivs- och kompetensinriktning. I och med revideringen lämnar Finland det vetenskaps- och läroämnescentrerade tänkandet, till att betrakta yrkesstudier som studier baserade på verksamheten i arbetslivet. Detta tankesätt var redan etablerat inom vuxenutbildningen, vilket innebär att reformen av yrkesutbildningen i Finland har samlat all yrkesutbildning för unga och vuxna till en helhet. Vid den senaste revideringen övergick man också från en femgradig till en tregradig betygsskala.

Danmark

Danmark har ett väletablerat system för yrkesutbildning där ansvaret är fördelat mellan skola och arbetsliv. I yrkesskolornas styrelser sitter förutom skolans ledning även representanter för arbetslivet och ibland även politiska representanter från kommun eller region. Systemet har nyligen genomgått en reform för att nå större nationell enighet.

Danska yrkesutbildningar inleds vanligtvis med två perioder om 20 veckor på en yrkesskola. Yrkesutgången bestäms redan från början. Under grundutbildningen prövas kunskaper i grundläggande kurser som danska och matematik genom så kallade caseprov, där eleverna ska visa upp sina kunskaper i ett grundläggande ämne i en yrkeskontext. För personer över 25 finns möjligheten att hoppa över den första eller båda 20-veckorsperioderna i grundutbildningen om de redan har arbetslivserfarenhet inom yrket. Grundutbildningen avslutas sedan med ett grundprov där eleverna ska visa upp yrkesspecifika kunskaper. Proven skiljer sig mellan olika yrkesutbildningar och kan förutom praktiska moment även innehålla muntliga och teoretiska uppgifter eller redovisningar av projekt. Elevens prestation på uppgiften bedöms förutom av en yrkeslärare även av en extern så kallad censor.

¹³ De nya examensgrunderna togs i bruk den 1 augusti 2015.

Censorn är hämtad från det lokala näringslivet, men anställs och avlönas av yrkesskolan. Resultatet på grundprovet kan antingen bli godkänt eller icke godkänt. Tidigare har provens krav definierats utifrån det lokala näringslivets krav, men sedan reformen har nationella ramar tagits fram av undervisningsministeriet efter förhandlingar med branschorganisationerna.

Grundprovet är ett intyg på att eleven har tillräckliga kunskaper för att påbörja den cirka fyra år långa huvudutbildningen som till största delen är arbetsplatsförlagd. Det är elevens eget ansvar att hitta en praktikplats som denne tecknar ett anställningskontrakt med. I de fall eleven inte lyckas få till en anställning (vilket med tiden blivit allt svårare) erbjuds eleven att genomföra utbildningen som skolförlagd i de fall det är möjligt. Det är dock begränsat vilka yrkesutbildningar som är möjliga att ge på skolan. Under huvudutbildningen får eleven lön som betalas av den arbetsplats där eleven gör sin praktik. Under den skolförlagda tiden får eleven ersättning från företaget (arbetsgivaren) som i sin tur får ersättning från branschorganisationen (egentligen parterna).

Praktikmål är elevernas formella mål för lärandet under praktiken och beskrivs i utbildningsförordningen av yrkesråden. Praktikmålen stämmer överens med kompetensmålen i skolan. Det är meningen att praktikmålen ska stämmas av minst en gång per praktikperiod i dialog mellan elev och handledare. Det finns inga formella krav på pedagogisk utbildning av handledarna, vilket innebär att handledarna kan sakna kunskap om hur praktikmål identifieras och bedöms eller hur man genomför elevsamtal och utvärderingar. Arbetsgivarnas praktikavstämning och bedömning av elevens uppnåelse av praktikmålen ska säkra att varje elev lär sig det han eller hon ska. I några fall kan huvudutbildningen avslutas tidigare genom att eleven endast genomför ett delprov för olika steg i utbildningen, till exempel svetsarprov i smedutbildningen. Eleven får då en mer begränsad yrkesexamen. Det finns även varianter av huvudutbildningen där mer högskoleförberedande ämnen varvas med yrkesämnena.

En yrkesutbildning avslutas med ett omfattande gesällprov, så kallat svendeprov, i verklighetsnära sammanhang under cirka tre timmar. Precis som för grundprovet skiljer sig provens utseende åt mellan olika yrkesutbildningar. Proven genomförs vanligen på skolorna. Proven organiseras av nationella samordningsorganisationer, som utser de censorer som ska skickas till skolorna. Vanligtvis skickas en censor från arbetsgivarorganisationen och en censor från den fackliga organisationen. Tillsammans med en yrkeslärare från skolan sätter de båda censorerna varsitt betyg enligt den sjugradiga skalan, som används i det danska skolsystemet. Provbetyget blir ett genomsnitt av de tre betygen och skrivs in i det gesällbrev (svendebrev) som samordningsorganisationen utfärdar. Minst betyget godkänt krävs för att ett gesällbrev ska utfärdas. Det är arbetsgivaren som får betala avgiften för elevens prov, men om arbetsgivaren är med i branschorganisationen kan man få tillbaka beloppet efter att eleven är godkänd.

Det danska systemet bygger på att branscherna tar ett kollektivt ansvar och förutom att erbjuda praktikplatser och finansiera elevernas prov engagerar

branscherna sig i utbildningens mål och utvärdering av i vilken grad eleven uppnår dessa. Reformen 2015 handlar om att få ihop skolans och arbetslivets sätt att värdera kunskap och kompetens för att uppnå nationell likvärdighet. Man hade före reformen väldigt olika utbildningsnivåer på skolorna. Det har tidigare varit svårt att binda samman de två läroarenorna, skola och arbetsliv, som arbetade med varsin logik och proven utformades ofta för den lokala arbetsmarknadens behov. Hur väl man lyckats förverkliga reformens intentioner är för tidigt att uttala sig om. Frågan handlar i nuläget mer om hur implementeringen av reformen kommer att lyckas än om att bedöma effekter av den.

Norge

Den norska yrkesutbildningen bygger på den klassiska lärlingstraditionen, där utbildningen av lärlingar sker i företagen. Huvudmodellen för yrkesutbildning på gymnasial nivå är två år i skola och två år i arbetslivet. Det offentliga har en större roll i utbildningen än arbetslivet, eftersom lärlingsföretaget förpliktigar sig till att tillrättalägga produktionen och utbildningen så att lärlingen kan nå målen i den av det offentliga fastställda läroplanen. Lärlingsföretagen får bidrag till utbildningen från fylkeskommunen (vilket motsvarar Sveriges län).

Yrkesprov (fag- och svenneprov) markerar avslutningen på en godkänd utbildning. Yrkesbeviset (fag- eller svennebrev) är en dokumentation över att innehavaren har den kompetens som beskrivs i studieplanen.

En prövningsnämnd är ansvarig för yrkesproven och medlemmarna består av representanter från parterna i arbetslivet. Det är prövningsnämnden som ska bedöma elevens kompetens så som den dokumenteras i ett yrkesprov. Prövningsnämnden utses och administreras av fylkeskommunen, och medlemmarna ska normalt inte ha någon anknytning till lärlingsverksamheten eller skolan där eleven får sin utbildning.

Det finns en alternativ, kortare yrkesutbildning som avslutas med ett praxisbrev. Målgruppen för denna utbildning är elever med svaga skolresultat från grundskolan, med liten motivation för att gå ett nationellt program men som vill ha en yrkesutbildning. Det är ungdomar som riskerar att inte klara ett helt nationellt program. Ordningen med praxisbrev var tidigare en försöksverksamhet, men är sedan hösten 2016 en fastställd möjlig utbildningsväg.

Fylkeskommunerna har ansvar för att utveckla lokala läroplaner för praxisbreveleverna, som ska ha sin utgångspunkt i de ordinarie läroplanerna för yrkesprogrammen men anpassas till två års utbildning med en praktisk inriktning. Vanligen är eleven fyra dagar på ett företag och en dag i skolan för att läsa norska, matematik och samhällskunskap.

Huvudmannen har ansvar för att:

- utbildningen genomförs i överensstämmelse med dessa läroplaner
- eleverna betygssätts i enlighet med de kriterier som är fastställda i den lokala läroplanen

- urvalet av ämnesinnehåll i läroplanen görs i samarbete med parterna i arbetslivet utifrån ett lokalt kompetensbehov.

Utbildningen avslutas med ett praxisbrevprov, som genomförs under 1–4 arbetsdagar. Eleven ska efter genomfört prov kunna fortsätta utbildningen för att uppnå full gymnasiekompetens inom yrkesområdet. Praxisbrevet kan därför ses som ett delmål på vägen mot ett fullt yrkesprov (fagbrev).

Utvärdering av försöksverksamheten med praxisbrev

En utvärdering¹⁴ av försöket visar att avhoppet minskat och genomströmningen ökat för de elever som försöket riktar sig mot, det vill säga elever med studiesvårigheter. Inom den ordinarie skolgången är avhopsprocenten 65 procent och genomströmningen inom utbildningens stipulerade tid 8 procent för denna elevgrupp. I försöksverksamheten var avhoppet 6 procent och genomströmningen 80 procent. Även om siffrorna måste tolkas med viss försiktighet indikerar de otvetydigt att avhoppet minskat och genomströmningen ökat. Dessutom visade det sig att eleverna under utbildningens gång höjt ambitionen för sin utbildning, då andelen elever som siktade mot ett fullt fagbrev ökade under försöksperioden. Farhågan att praxisbrev skulle innebära att eleverna nöjde sig med en kortare utbildning kom på skam. Även om det visade sig att eleverna i praktiken kom att fortsätta studierna efter de två åren fram till praxisbrev vittnar de om att den tvååriga utbildningsgången hade betydelse för att de skulle lyckas. Flera av eleverna började sin utbildning med liten tro på sig själva och såg ett fagbrev som alltför svårt att uppnå.

Utvärderingen visar att praktiktärla arbete, utbildning på företag och att redan från årskurs ett vara ute i praktik är de viktigaste skälen till att eleverna lyckades så väl. Praxisbrev ses inte som en slutstation eller ett huvudmål varken av eleverna eller av deras föräldrar. Det är också en syn som branscherna delar. Arbetslivet kräver i stor utsträckning en full fagkompetens, även om det i vissa branscher finns yrkeskategorier som inte kräver fagbrev. Praxisbrev som slutmål kan framstå som en utbildningsväg som begränsar elevens utbildning, men i praktiken har det visat sig att det är en etapp mot fortsatt utbildning för elever med svaga skolresultat från grundskolan. I början av försöket ansåg över 40 procent av eleverna att en utbildning syftande till fagbrev var för svår för dem, något som kom att ändras under utbildningstiden. Flertalet av dessa elever kom senare att fortsätta sin utbildning som lärlingar. Till viss del har också försöket förstärkt utbildningsvägarna för de elever som önskar en mer praktisk utbildning.

¹⁴ Praxisbrev – et vellykket tiltak mot frafall. Hva er leardommerna? Rapport 27/2011, NIFU